

Nad edicí rukopisu Václava Mencla k typologii a historii zámecké architektury v českých zemích

MENCL, Václav. *Renesanční a barokní zámek v českých zemích*. Edici připravil, úvod a poznámky zpracoval Ivan Prokop Muchka. Artefactum, Praha 2021. 120 s. ISBN 978-80-88283-60-7.

Osobnost Václava Mencla (1905–1978), významného historika architektury a památkáře, není třeba nijak představovat. V případě recenzované knihy se však do širšího prostředí odborné veřejnosti dostává Menclův spis, jenž dosud existoval pouze v podobě nevydaného rukopisu, a v edici Ivana Prokopa Muchky tedy vychází vůbec poprvé. Jak v úvodu podotýká editor, není možné ani přesně určit dataci textu.

Mencl se v tomto díle zabývá vnitřní skladbou budov, tedy např. jejich dispozicí. Pro jeho přístup je typická univerzalita, jež se projevuje v širokém komparatistickém pojetí a způsobu stanovování kritérií pro analýzu a hodnocení prostorové skladby a podoby objektů. Na tehdejší dobu moderní je rovněž způsob zasazení tématu do historického kontextu. Muchka pak v úvodní stati doplňuje kontext oborové literatury i k tomuto Menclovu pojednání a na jiném místě dílo výstižně označuje jako prolegomenon k tématu zámecké architektury u nás.

Problematika šlechtických sídel je zde sledována v širokém kontextu evropské architektury již od poslední čtvrtiny 15. století až do konce 18. století. Autor zde přehledně shrnuje vývoj sídel jakožto sídelní struktury, a to jak ve smyslu utváření typických modelů, tak i vývojových prvků, jež typizované architektonické modely narušovaly a překračovaly. První vlivy renesanční architektury v českých zemích nachází už před rokem 1508, ovšem přímý vliv tohoto architektonického stylu klade až do souvislosti se zámekem v Kaceřově. Ve vztahu k českému prostředí v předbělohorském období se věnuje též vlivu zaalpského modelu šlechtického sídla. Za zmínku stojí skutečnost, že se již tehdy poměrně rezervovaně postavil k termínu *manýrismus* v kontextu pozdně renesanční italské architektury, když jej označil jako „nikoliv právě šťastný“ (s. 30).

Baroko Mencl v textu jasně vnímá jako ústup od ideálu racionality renesanční architektury. To ostatně zřetelně naznačuje již dříve v souvislosti s postupným přechodem klasické italské renesance k novým stylovým prvkům, kdy

se navíc nezdrží dobově podmíněných floskulí souvisejících s pobělohorskou šlechtou. Ty je však nutné číst optikou doby, v níž tento text vznikl. Pozoruhodný je však jeho zájem o aktivní osobní vstupování šlechticů-obednavatelů do architektonické podoby navrhovaných sídel. Zastavuje se tak u příkladů Černínského paláce v Praze, lichtenštejnského zámku v Plumlově či lobkovického rezidenčního zámku v Roudnici nad Labem. U Roudnice zároveň upozorňuje, že jde o případ prvního výrazného vlivu francouzské zámecké architektury, která tím vstoupila do prostoru dříve dominantně ovlivňovaného prostředím italským a již zde trvale zakotvila jako jeden z inspiračních zdrojů. Osobitou syntézu italského a francouzského tvarosloví nachází u Jeana Baptisty Matheye, a to především v jeho návrzích letohrádku Trója a schodiště zámku Červený Hrádek, u kterého je však Matheyovo autorství nejisté. A stejně jako dříve u architektury italské, tak i zde podává stručnou charakteristiku francouzského zámeckého sídla. Ta je mu zároveň základem k postižení specifík podunajské architektury, v níž sleduje vliv francouzské teorie a domácí tradice.

Stranou Menclovy pozornosti nezůstávají ani interiéry. U nich však konstatuje, že jsou většinou známy pouze z inventářů, a dochované interiéry z 18. století prezentují zpravidla pozdější rokokovou podobu. Celkový výklad je pak zakončen historismem, jemuž se však již blíže nevěnuje, neboť to přesahuje vymezený tematický rámec.

Silnou stránkou knihy je tedy přehledný výklad typologie zámecké architektury a jejího vývoje jak v otázce ideálních typů v italské a francouzské architektuře, tak i z hlediska regionálních uplatnění a variant v českém prostředí. Popisný text je navíc doprovázen početnými obrazovými přílohami, jež tvoří zejména fotografie a půdorysné plány. Ty byly doplněny editorem Ivanem Prokopem Muchkou s ohledem na výklad, protože samotný rukopis zmínky o konkrétních doprovodných ilustracích neobsahoval. Většinu použitých půdorysů však shromáždil již Mencl.

Při hodnocení knihy však nelze opominout ani nedostatky, jež se v textu nacházejí. Vedle nedůsledné redakce, projevující se třeba v chybějících slovech, se jedná o věci faktografické. Mezi ně patří např. velmi nepřesné zmínky o šlechtickém hospodaření, které z ne zcela známých příčin Mencl vsouvá do výkladu k renesanční architektuře a vybočuje tím z tematické linie výkladu. Podobnou, ale rozsáhlejší odbočkou je třístránkový exkurs do pamětí hraběte Jana Josefa z Vrtby. Ten nemá s architekturou nic společného a v dobovém ideologicky podmíněném diskursu je jeho cílem patrně jen prezentace marnotratnosti tehdejší aristokracie. Gian Lorenza Berniniho (1598–1680) bez bližšího zdůvodnění označuje jako představitele pozdního italského baroka. Vysloveně úsměvné je pak tvrzení k zámku Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou a Karlov, že se „bydlilo [...] v obou asi stejně špatně“ (s. 80). Karlov však jako lovecký zámek vůbec nebyl určen k pravidelnému obývání a dispozice trojice vyběhajících křídel Karlovy Koruny vykazuje určité ideové podobnosti s francouzskými apartmány, jež naopak vycházely vstříc své obytné funkci. Když tedy Muchka v Ediční poznámce k absenci poznámkového aparátu uvádí, že u Mencla není třeba se obávat nepřesností, nelze s takovým tvrzením příliš souhlasit. Sám Muchka přitom při edičním zpracování do textu celou řadu poznámek vhodně doplnil.

Na tomto místě však musím uvést, že jakoliv uvedenou kritiku části Menclova textu považuji za oprávněnou, vnímám ji zároveň směrem k autorovi jako poněkud nespravedlivou a vynucenou zvolenou formou publikování práce, kterou se sám Václav Mencl rozhodl nepublikovat. Na tento fakt vzpomíná sám editor, jenž jej zmiňuje také přímo v předmluvě. Autor si totiž možná sám byl vědom určitých nedostatků tohoto textu v jeho finální podobě a minimálně v pozdějších letech již nezvažoval jeho zveřejnění, takže jej dále neupravoval a nedoplňoval. Tím se dostáváme na křehkou půdu publikační etiky, kdy v rámci nejrozumnějších edic široké škály

historických pramenů (a tato kniha je více než čím jiným právě zajímavým pramenem k dějinám uměleckohistorické historiografie) často zveřejňujeme díla v podobě, kterou sami autoři později přepracovali, nebo si z nejruznějších důvodů jejich publikování nakonec nepřáli. Právě poslední uvedený argument se týká i knihy o Renesančním a barokním zámku v českých zemích a jde možná o impuls k diskusi nad tím, jakými vhodnými způsoby s těmito rukopisy v dnešní době pracovat se zohledněním doby jejich vzniku i toho, jak se k nim stavěli autoři samotní.

Mgr. Lukáš M. VYTLAČIL
NPÚ, Generální ředitelství v Praze
vytlacil.lukas@npu.cz

Archival and restoration view on the origin and current state of epoxy facsimiles from Kuks

Jakub BALCAR; Renata TIŠLOVÁ

The article deals with the problem of replacing the Baroque set of sculptures of Virtues and Vices by Matthias Bernard Braun from the hospital in Kuks with copies made of artificial stone. The protection of this unique sculptural ensemble was prompted by the poor condition of the originals in the past and the efforts to preserve them. The copies replacing the originals were made between 1976–1995 and were created using a reproduction technique using artificial stone with an epoxy binder. This technology, based on the use of epoxies and a specially treated filler, was a novelty in the domestic environment in the 1970s and was based on cooperation with the state research organizations of the time. The artificial stone with epoxy binder was characterized by its excellent reproduction capabilities and natural appearance, faithfully imitating natural sculptural material. The aforementioned properties of the artificial stone were probably the main argument in the choice of the final solution for the rescue of Braun's statues in Kuks, which was preferred to the production of sculpted copies.

After several decades, the issue of reproduction in Kuks is gaining new urgency. The reason for this is the poor condition of the facsimiles, which are aging outdoors. The present article highlights this situation and presents the problem of Kuks prints from a restoration and material perspective. In the first part, it presents the contemporary circumstances of the creation of the facsimiles with regard to the processes and materials used. In addition to the reconstruction of the process of making the reproductions, it also documents the contemporary attitude and, in particular, the discussion of the professional community that took place in relation to the making of the copies. The actual process of creating the facsimiles was reconstructed thanks to archival research of restoration reports and documentation of the process. The knowledge obtained was supplemented by information from current research on the facsimiles in situ and detailed laboratory research on the facsimile of Generosity in 2022. The results of the archival research showed that the facsimiles were made by one group of artists working under the banner of the Czech Fine Arts Fund, whose core group consisted of academic sculptors Václav Hlavatý, Josef Vitvar, Aloisie Viškovská, and Miroslav Vajchr. The reproductions were created using a specially developed mixture of artificial stone composed of CHS EPOXY 1200 epoxy resin with P1 hardener in organic solvent. The filler of the artificial stone was specially treated to make the appearance of the artificial stone as close as possible to the character of the natural sandstone used in Kuks. The moulding compound was smothered

in plaster-fluorocarbon moulds, which were either taken from plaster casts of Kuks statues, or in most cases the moulds were taken from stone originals that had been previously restored. In a few cases, multiple pieces or casts were made from the moulds and placed in the public area.

In the next part of the article, a parallel project of replacing the statues at the castle in Valeč in the Karlovy Vary Region is presented for comparison with Kuks. The local Baroque sculptural decoration of the castle with themes of allegories and ancient gods and the garden was also made by Braun's workshop. The reason for the replacement in this case was the damage to the originals by fire in 1976. As in Kuks, the originals were restored and placed in the lapidarium, and copies were displayed outdoors. Unlike in Kuks, the reproductions were partly made of artificial stone with a cement binder, while the other part of the pieces were made of epoxy artificial stone. The production of the facsimiles was carried out by the same group of sculptors as in Kuks, and similar processes and materials were used.

The reconstruction of the process of facsimile creation helped in the next stage in the evaluation of the current state and the determination of the causes of damage and degradation of facsimiles. Thanks to the information gathered, it became clear that the chosen technology and composition of the artificial stone had a major influence on their current poor condition. The composition of the artificial stone, the main component of which is an epoxy binder that has degraded under outdoor conditions, played a major role. The formula of the artificial stone used at Kuks is characterized by a low binder content, which influenced the high porosity and absorption of the efflorescence, which may have influenced the dissolution of some of the components of the artificial stone, promoting frost cycles, but also, for example, the corrosion of the fittings, which were the main cause of the state of disrepair of the facsimile of Generosity. The actual process chosen to make the reproductions, which was influenced by the behavior of the malleable mixture when fresh, also contributed to the damage. Due to the viscosity of the resin, which was treated with solvents, the binder was less easily mixed with the filler, so that we can see lumps of binder in the mass of the reproductions. Because of the rapid solidification of the mixture, the reproductions had to be stewed in layers that were harder to interconnect, and in the facsimiles we can observe the layers as interfaces with higher porosity by eye. The actual condition of the reproductions themselves on the enclosure wall in front of the hospital is now also exacerbated by structural failures in the plinths, joints, and the masonry itself.

The epoxy facsimile in Valeč suffers from similar problems as in Kuks and it is obvious that the issue of